

М. А. Балаклицький

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

До наукового портрету Ігоря Михайлина: спогади про Вчителя

Очоливши 1996 року кафедру журналістики, Ігор Леонідович Михайлин доєднав журналістикознавчі студії до своєї улюбленої української літератури, якою також опікувався до кінця життя. Однак журналістика взяла гору, бо він бачив, що порівняно з історією української літератури національне журналістикознавство перебуває у значно слабшому стані.

Головним дослідницьким проектом Ігоря Михайлина була історія української журналістики XIX–XX століть. Багато хто казав йому за останнє десятиліття: «Ігорю Леонідовичу, Україна очікує історії української журналістики двадцятого століття. Будь ласка, зруште з місця цю справу. Вам вона по силах». Удова Ігоря Леонідовича говорила, що він залишив два величезні рукописи, готові до друку. Сподіваюся, що українська спільнота знайде можливість їх надрукувати. Він роки десять займався XX століттям. Розповідав, що приблизно по п'ятсот сторінок у нього виходить на історію української преси за кожне десятиліття XX століття.

Два томи мають описувати 1910-ті та 1920-ті роки. Якщо йому вдалося охопити основні напрямки тодішньої української журналістики хоча би Лівобережної України, вже буде його величезна заслуга, бо це дуже важливий час – підготовка і перебіг Визвольних змагань.

Якщо пробувати оцінити його 700-сторінкову «Історію української журналістики XIX століття» (2003) [4], то кидається в очі енциклопедичний, а не підручковий формат цієї великої праці. Ігор Леонідович зібрав і осмислив величезний матеріал, до сприйняття якого бакалавранти відділень журналістики (не фахові історики!) переважно виявляються неготовими. Це справжня професорська монографія, яка вимагає від читача відповідної підготовки, якої марно очікувати від учорашнього школяра.

Ніяка інша дисципліна не викликає у каразинських студентів-журналістів стільки протестів, як історія журналістики. Вони нарікають на те, що не можуть упоратися з

морем фактів, в яке їх занурює ця книжка, й що від них вимагають знати увесь її зміст, а їм це не під силу. Та й не можуть вони собі пояснити, для чого взагалі треба запам'ятовувати сотні дат, назв публікацій та імен редакторів провінційних часописів якого-небудь 1883 року.

Ця книжка є цінним джерелом відомостей та концепцій Ігоря Леонідовича щодо магістрального розвитку української журналістики як – у перспективі – державотворчого чинника. Але історію журналістики, можливо, варто викладати за тематичним, проблемним принципом – виокремивши обмежену кількість наскрізних професійних, а не позацехових проблем історії журналістики. І зосередити увагу майбутніх журналістів на тих складниках їхньої професії, які мали актуальність у минулому та зберігають злободенність, принаймні частково, зараз.

Скажімо, британські автори посібника «Журналістика сьогодні. Тематична історія» 2011 року [6] у вступному слові визначають чотири магістральні лінії своєї книжки. Це журналістика і демократія; технологія, робота і бізнес; етика; аудиторія та її вплив. І опрацьований ними огром фактів (а це ж історія журналістики провідних європейських країн, а також Сполучених Штатів Америки та інших колишніх британських колоній не за одне, а за чотири століття) прозора організують уздовж цих «рейок».

Історія української журналістики належить до іншої хвилі європейської журналістики, про що Ігор Михайлин також сказав вагоме слово. Здається, історію журналістики в підручничовій версії все-таки треба обертати довкруг корпоративних, галузевих проблем цього фаху, яких студенти зможуть упізнати, оцінити й застосувати в професійному повсякденні. Таких напрямків в історії нашої журналістики може бути більше чи менше й вони напевне не співпадатимуть з пунктами, виокремленими британськими дослідниками. Однак така зосередженість і вибірковість, сподіваюся, допоможе студентові зберегти

мотивацію при вивченні цієї необхідної дисципліни.

Пізніше у збірнику «Журналістика як всевіт» (2008) І. Л. Михайлин показав, що історик журналістики має уміти відсіяти цікавий матеріал заради найважливішого. Фактично, там він визнав, що історію журналістики не можна студіювати (й викладати) підряд [2].

Методологічні особливості історії української журналістики як галузі наукового пізнання І. Л. Михайлин додає такі. Особливість перша: «звуження предмета дослідження до обмеженого числа текстів». Друга: «до створення історії української журналістики мають бути залучені не лише журналістикознавці, а й спеціалісти з інших галузей знання», у першу чергу історики. Третя: «історія журналістики – це наука наук, до якої входять політична історія, історія літератури, літературної критики, публіцистики, філософії, культури, економіки, освіти та багатьох інших галузей життєдіяльності людини».

І – також три – методологічні поради. Перша: «В історії журналістики слід шукати класику: літературну, наукову, публіцистичну, літературно-критичну». Порада друга: «першочерговому прочитанню і вивченню підлягають резонансні матеріали». Третя: «зупиняти увагу слід на найбільших за обсягом матеріалах і іменах авторів, які найчастіше трапляються в часописі».

Тепер про вагоме слово. Ігорю Михайлину належить заслуга у формулюванні специфіки української журналістики в контексті журналістських шкіл залежних народів Європи. Він замислився над проблемою: чому українська журналістика народилася на початку XIX століття – на 200 років пізніше від перших газет (1605, Страсбург) і журналів (1615, Відень) Західної Європи.

Його відповідь така: у XVII столітті свої видання створили давні державні нації – Німеччина (тоді у складі міждержавного утворення під назвою Священна Римська імперія), Франція, Англія. А зі слов'янських народів тоді мали державність Московія, Богемія (Чехія) та Річ Посполита, яка об'єднувала землі Польщі, України, Білорусі та Литви. Московити свою першу газету створили 1702 року – століттям пізніше західноєвропейських країн-піонерів.

Але більшість слов'янських народів не мали історичної, державної суб'єктності до «весни народів» за наслідками наполеонівських війн у

першій половині XIX століття. Ці народи Ігор Михайлин називає залежними націями. Це є коректнішим іменуванням од надмірно метафоризованого терміна «колонізовані народи», «колишні колонії», який деякі публіцисти намагаються застосувати до українських земель у складі Російської імперії та СРСР.

Класичний європейський колоніалізм виходить з того, що колонії – це заморські володіння країни-метрополії, які вона використовує для економічної експлуатації. Нація-колоніст становить меншість на колоніальних теренах і відокремлює себе від колонізованого населення мовно, культурно, релігійно, етнічно, расово. Натомість українці у складі Російської імперії були асимільованою «нацією номер два», а за умови русифікації – кандидатами на визнання «справжніми росіянами».

І якщо західноєвропейські народи ставили перед новоствореною пресою комерційні (Німеччина) або пропагандистські (Франція) завдання, то «весна народів» пробудила до національного життя цілу низку центрально- і східноєвропейських етносів (переважно слов'янських). На прикладі України можна припустити, що особливістю журналістики цих «нових-старих» націй був пріоритет національно-просвітницької діяльності. Редакторам і дописувачам цих часописів належало утвердити свої мови в якості писемних, освітніх, суспільних, наукових, створити і виховати свого читача. Така журналістика народжувалася не завдяки протекції державних або економічних еліт, а всупереч упередженості й заборонам з боку панівних кіл і культурній оспалості свого оточення.

З розуміння національно-просвітницької місії української журналістики походить ще одна аксіома наукової спадщини Ігоря Михайлина – розуміння публіцистики як невід'ємної частини журналістської творчості. Ця теза проходить через збірник його статей «Журналістика як всевіт» [2] і підручник «Журналістська освіта і наука» (2009) [3]. І. Л. Михайлин дискутував зі спробами вивести публіцистику за межі журналістики ринкового суспільства, проголосити її нерейтинговим медіаконтентом, який належить сфері белетристики, книжності, а не злободенному, політизованому, комерціалізованому слову журналіста як громадського діяча.

Ігор Леонідович твердив, що «молодим-старим» націям, які мали перервну державність,

не можна зводити свою масову комунікацію до ролі ЗМІ як суспільного дзеркала під гаслом *pews not views* («новини, а не авторські коментарі»). Ця концепція гарно працює в системі старих усталених державностей. Як правило, її найбільше обстоюють колишні метрополії, які прагнуть у такий спосіб зміцнити своє домінування, як мінімум, в економічній, політичній, культурній і, як результат, у медійній сфері. Це Британія, Німеччина, Франція, США, – країни, які мають міжнародний авторитет, потужні економіки, просувають активно та успішно свою ідеологію, лояльність до своїх державних символів, до свого становища за кордоном.

Але молоді держави не можуть ігнорувати роль ЗМІ як, серед іншого, й інструмента суспільної інженерії. Фактично, історія журналістики найперше складається з історії найвидатніших (як ми б сказали) публіцистичних творів, авторам яких удалося як передати дух своєї епохи, так і вийти на рівень позачасових проблем свого народу, а то й людства. Утвердження історичної ролі української нації повинно включати публіцистику як частину соціального інституту державної, суспільної думки. Якщо хочете, національної пропаганди.

І в останні роки життя Ігор Михайлин займався теорією публіцистики, спонукав студентів до вивчення публіцистичної класики різних народів, у першу чергу європейських.

Слід також назвати його журналістикознавчий словник, який спочатку становив частину спільної книжки з Михайлом Гетьманцем 2009 року [5], а 2013-го виріс до окремого тому в київському «Академвидав» [1]. Пам'ятаю, як ми влітку працювали в екзаменаційній комісії, й раптом Ігор Леонідович починає говорити словниковими визначеннями. Він потім проговорився, що тільки-но здав рукопис у друк...

Каразінський університет – це простір творчості, достатності ресурсів, коли тут люди багатіють не стільки грошима, скільки відчуттям того, що твоя голова комусь потрібна. Це середовище, де ти можеш реалізуватись професійно та особистісно, де маєш дотик до «золотого фонду» нашого регіону. Твої студенти – це майбутні зірки журналістики. І ти маєш честь бути свідком їхнього зростання. Намагаєшся принаймні не бути каменем на їхній дорозі.

Ігор Михайлин демонстрував саме таку особисту динаміку: йшов, працював, брався за нове. Спонукав іти вперед, ніколи не

зупинятись, повзти, чіплятись зубами, користуватися усіма можливостями, долати всі перешкоди, ні на що не зважати.

Працелюбство – головна його риса. Ігор Леонідович демонструє традиційний для України тип інтелігента першого покоління. Не те, щоби не були інтелігентами його батьки.

Та висока культура притаманна великим містам з традицією, пам'яттю, історією. Недарма Ігор Леонідович, прийшовши в університет, завжди залишався людиною університету і людиною-університетом щодо соціальних стандартів, знань, починань, можливостей. Ніколи нічого не залишав, не кидав. До нього потоком ішли прохання написати відгук на дисертацію, автореферат.

Орієнтувався він у багатьох напрямках, де літературознавство і журналістика були основними. Стежив за театральним життям, залишив багато публіцистики, намагався реагувати на спроби реваншу з боку прокомуністичних сил. Він був патріотом, активістом, обстоювачем інтересів Харкова і Слобожанщини, краєзнавцем.

Зокрема він доклався до захисту репутації славного харківського філолога, одного з найвидатніших славістів ХХ століття Юрія Шевельова. Меморіальну дошку на честь Шевельова встановили в Харкові за рішенням топонімічної комісії, але міськрада постановила скасувати дозвіл і демонтувати дошку. Тодішній голова облдержадміністрації Михайло Добкін у твітері назвав Шевельова «пособником фашистів».

Ігор Михайлин з іншими харківськими активістами брав участь у судових процедурах щодо скасування рішення міськради (і в підсумку виграв процес), а також долучився до виходу збірки «Дорогою відрядження». Ця книжка містить публікації Шевельова в харківській пресі 1941–1943 років і демонструє, що наш видатний земляк у той час оприлюднював публіцистичні й наукові тексти щодо тем, заборонених у СРСР, а не прагнув прислужитися нацистському режимові.

Ю. Шевельов з 1944 року мешкав у Німеччині, з 1950 у Швеції, з 1952 до смерті у 2002 – у США. Був професором Гарвардського і Колумбійського університетів, мав друзів-євреїв, і найменша підозра щодо його колаборації з нацистами одразу б стала відома громадськості.

Інший випадок стався роком пізніше, коли (переважно завезені із близькозакордонного Белгорода) хлопці жорстоко побили харківську молодь, яка перебувала в будівлі Харківської

держобладміністрації. Серед побитих були письменник Сергій Жадан та історик Валерій Романовський. Ігор Михайлин і мовознавець Сергій Вакулєнко за своїми підписами опублікували відкритого листа до світової наукової спільноти, в якому розповіли про факт цього побиття і закликали поважати суверенітет України та її право самій формувати свою внутрішню політику. Англійський переклад листа опублікували провідні видання Великої Британії (газета «The Guardian») і США («New Republic»).

Ігор Михайлин – це рух, поступ, жага до знань, книжок, новизни. Стільки всього устигав писати! Плюс він же був і панегіристом, писав жартівливі та серйозні вірші. Був тамадою на наших посиденьках, пам'ятав усіх до діда-прадіда, розказував про них всякі історії смішні, приємні: «А ви знаєте, я ж пам'ятаю про вашого родича?» Люди очі витріщали: «Як так?» Історію родин писав за один вечір: вітальну біографію колеги викладав жартівливим барвистим стилем.

Людина в усьому була видатна, цікава. Ознака його таланту в тім, що все, здавалося, робив легко, з посмішкою. Людина гралася, людина творила, кохалася в тому, що робила. Треба було бути неуком ледачим, щоб залишитися байдужим до його діяльності як просвітника, науковця, людини книги, творчості.

Завдячую Ігорю Леонідовичу не лише за запрошення на роботу в Каразінський університет, а й за щоденну підтримку, виховання. Він постійно був поруч, умів мотивувати, коли треба, міг нагримати за якимсь юнацьке нехлюйство.

Він був ініціатором написання мого посібника для звання доцента, а далі докторської дисертації. У все вникав, усім займався. Підшукав мою наукову консультантку для дисертації, відрекомендував мене, влаштував нашу зустріч.

Не могу сказати, що Ігорю Леонідовичу вдалося відрефлексувати головну претензію до журналістичнознавчої освіти в Україні – перекіс у теорію за рахунок практики. Він завше стояв на тому, що студент має доростати до університетського рівня й що академізм – це перевага, а не недолік.

Мені не здається, що він переконливо намагався стати своїм для журналістської братії, зокрема в Харкові, розмовляти з нею однією мовою. Так, більшість викладачів кафедри журналістики – це не вчорашні журналісти, а академічні працівники, які,

захистивши свої дисертації, пішли «практикувати», залучились у медійну сферу, не залишаючи викладання.

І я пройшов саме такий шлях. Я не закінчував Каразінський університет, а був запрошений на кафедру, коли виходив на захист кандидатської дисертації з української літератури. Причини запрошення мене – академічного «теоретика» – на посаду викладача фотожурналістики Ігор Леонідович докладно описав у статті «Хто повинен викладати журналістику (з історії гіркокого досвіду)», яка ввійшла до збірника «Журналістика як всесвіт» [2].

І я освоїв журналістику і як теорію, і як практику. У мене є своя інтернет-газета, я вісім років редагував невеликий друкований бюлетень, випустив дві публіцистичні збірки, працюю редактором служби новин всеукраїнського телеканалу, дописую до низки інтернет-видань, виступаю експертом і гостем телепрограм, доповідачем публічних заходів, органіжую медійні події – прес-конференції, прес-тури, презентації видань.

Свою роботу як куратора в першу чергу добираю в тому, щоб допомагати студентам долати цей штучний, уявлюваний розрив між академією та галуззю. Запрошую працівників медіасфери, в першу чергу наших успішних випускників, виступати перед студентами. Й більшість цих промовців закликає студентів: «Читайте зараз! Беріть від університету все, що можете взяти. Після випуску на особисте зростання, розширення кругозору залишиться вкрай мало часу і можливостей».

Університету як явищу ніякої заміни немає, підручникам академічним заміни немає теж. Здається, ці скарги на незбалансованість журналістської освіти продиктовані небажанням редакторів належно інструктувати молодих співробітників. При всьому бажанні неможливо замкнути в рамках вишу підготовку фахівця, який теоретично має бути готовим влитися і в редакцію районної газети з її досить консервативними традиціями та своєрідною атмосферою, і в бурхливий ритм щоденної програми теленовин на національному комерційному каналі, журналісти якого за рік устигають узяти в кадр увесь політичний, бізнесовий, культурний бомонд столиці, якщо не країни. Робити нічого – вища школа випускає тих фахівців, які мають довчитися до практичної роботи на своїй посаді в конкретному виданні.

Бути фахівцем, дослідником, асом своєї справи – в цьому полягає головний заповіт

Ігоря Леонідовича Михайлина. Людини-позитивно вплинула на все моє життя.
університету, зустріч з якою восени 2003 року

Література

1. Журналістика : словник-довідник / авт.-уклад. І. Л. Михайлин. — К. : Академвидав, 2013. — 320 с.
2. Михайлин І. Л. Журналістика як всесвіт: вибрані медіадослідження / І. Л. Михайлин. — Х. : Прапор, 2008. — 512 с.
3. Михайлин І. Л. Журналістська освіта і наука: підручн. / І. Л. Михайлин. — Суми : Університетська книга, 2009. — 336 с.
4. Михайлин І. Л. Історія української журналістики ХІХ століття / І. Л. Михайлин. — К. : ЦНУ, 2003. — 720 с.
5. Сучасний словник літератури і журналістики / Гетьманець М. Ф., Михайлин І. Л. — Х. : Прапор, 2009. — 384 с.
6. Jane L. Chapman and Nick Nuttall. Journalism Today. A Themed History / Jane L. — Wiley-Blackwell, 2011. — 352 p.

С. В. Петренко

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Є люди – як Всесвіт... На спомин про І. Л. Михайлина

...Є люди – як Всесвіт: глибокі, неосяжні, невичерпні, непізнанні і неймовірно цікаві. Вони непомітні у людському натовпі, не горляють, щоб їх почули, не штурмують п'єдестали, не прагнуть слави... і в той же час вони наповнюють все... Вони просто тихо світять. Там, де вони є, там – Небесна Мудрість. І коли їхнє світло згасає – у Всесвіті утворюється порожнеча... на якусь мить... на якийсь лише час, допоки збагнеш, що тобі лише здалося, бо те світло згасло лише на землі, на Небі його не згасити. Ти розумієш: той Всесвіт, що у простій і мудрій людині, – він вічний, бо він – від Вічного, Єдиного, Живого... Не стало Ігоря Леонідовича Михайлина... по своєму виняткової, чудової людини, професора, краєзнавця, українофіла, скромного науковця рівня Всесвіту... Не стало поміж нас – земних, метушливих...

Моє знайомство з І. Л. Михайлиним відбулося через його наукові праці з журналістики. Пригадую, позиція Ігоря Леонідовича щодо правди та моральних засад в журналістиці вразила своєю чіткістю викладу й сміливістю відстоювання. Він писав просто і влучно. Його слова вціляли, мов стріли. Але не для того, щоб зранити чи вбити, а щоб вразити причину «хвороби» і дати «ліки». Він умів це робити. Просто і мудро...

– Яка Ваша інтенція? – спокійним (і трішки

сухуватим) голосом запитав Ігор Леонідович, коли вперше зателефонувала йому, щоб особисто познайомитися з людиною, в наукових розвідках якої помітила близькість поглядів на болючі проблеми журналістики. Відповіла так, як є. І вже за хвилину, обмінюючись думками щодо правдивості й моральності журналістики, проблем журналістської освіти й формування соціально-відповідальної позиції майбутніх журналістів, ми спілкувалися, ніби давні знайомі...

Він дійсно був як Всесвіт. У глибинах якого можна розчинитися, бо він – бездонний і чистий. Це цілком можна сказати про І. Л. Михайлина, дорогу мені, мудру людину, просто друга – старшого, авторитетного, в якому було щось батьківське... Це – диво, я так мало знала його, і так рідко спілкувалася, боячись потривожити в науковій праці, але дійсно відчувала в ньому друга – справжнього, від Бога. Кожне спілкування з Ігорем Леонідовичем давало поштовх до нових наукових пошуків, він умів так тонко підмітити і підправити, докорити і підказати... З ним приємно було дискутувати. Він шляхетно, лаконічно і водночас твердо аргументував свою позицію... І так багато розповідав про літературно-мистецьку Харківщину, яку щиро любив. Як і Україну... В один із днів, під час мого перебування в Харківському